

Слободан Орловић

Нови Сад

УСТАВНОПРАВНИ ОСВРТ НА ТЕОРИЈУ И ПОЈАВНЕ ОБЛИКЕ ЕЛИТИЗМА И ПОПУЛИЗМА У СРБИЈИ

Сажетак

Република Србија има Устав који садржи многа начела либерализма али који није у пракси потпуно остварен. Уставна пројекција либералног друштва није довољна да би се реално оживела либерална демократија па тако ни основна начела која се тичу сваког појединца – слобода и једнакост, на пример. За либералну демократију је потребно време и то није упитно. Али за тај ниво демократије, либералну демократију задовољних грађана, неопходно је и својство, квалитет оних који управљају, воде државу, као и остварив план и метод, идеологија, којег се управљачка елита придржава..

Пренето на терминологију овог рада, политичка елита је та која доноси одлуке који се тичу свих грађана Србије, и она мора бити елитна, најбоља, да би те одлуке биле плодотворне за све. Управљање државом је, само по себи, сложен посао. Вођење државе која из нижег нивоа капитализма (либерализма) треба да прерасте у виши, у либералну демократију, још је сложеније, а када је Србија у питању, због посебних спољних и унутрашњих питања, вршити власт је посебно захтевно.

Политичка елита, дакле, има либерални уставни основ по којем доноси одлуке и предузима мере власти, али са друге стране, има либерално неразвијено друштво, без ауторитета институција и по разном основу деградираног грађанина. Тај јаз између прописаног и оствареног либерализма и демократије, политичка елита покушава да превазиђе популизмом. Али на дуге стазе, популистичка

политика није пут у либералну демократију и остварење слободе и једнакости свих.

Кључне речи: елита, популизам, устав, демократија, слобода, једнакост.

Уставом Републике Србије од 1990. започет је период нове српске уставности. Тај нови уставни пут Србије, који у континуитету траје до данас, може се сматрати наставком раније српске уставности у којој се више од других устава истицао Радикалски устав од 1888. Темељи парламентаризма, контролисане власти, права и слобода грађана, постављени су пре више од једног века тим Уставом, а обновљени новом српском уставношћу и прилагођени савременим условима.

Устави Републике Србије од 1990. и 2006. су, условно речено, преузели неке институте, слободе и права грађана које је познавао и Радикалски устав па је тако направљена веза не само између тих устава, већ и друштвених услова које је раздвајао читав један век. „Сви су Срби пред законом једнаки“, „Лична слобода се ујемчава овим Уставом (...)“, Својина је неповредива, ма какве природе она била (...)“, пише у Радикалском уставу, а у садашњем: „Пред Уставом и законом су сви једнаки (...)“, „Свако има право на личну слободу и безбедност (...)“, „Јемчи се мирно уживање својине и других имовинских права стечених на основу закона (...)“. Радикалски устав је некада гарантовао да „Сваки Србин има право да у границама закона исказе своју мисао: говором, писмено, штампом или у сликама (...)“, и да „Српски грађани имају право удруживати се у целима које нису противне закону (...)“. У важећем Уставу: „Јемчи се слобода мишљења и изражавања, као и слобода да се говором, писањем, сликом или на други начин траже, примају и шире обавештења и идеје (...)“ и „Јемчи се слобода политичког, синдикалног и сваког другог удруживања и право да се остане изван сваког удружења (...)“.¹⁾ Ова права и слободе, са правом на живот као базом које је еволуирало од одредбе: „Смртна се казна укида за чисто политичке кривице (...)“ до: „Људски живот је неприкосновен. У Републици Србији нема смртне казне (...)“²⁾ јесу дела идеологије, погледа на свет, који се назива либерализам.

Ако се остави по страни ниво економског развоја, друштвени и стандард појединца, који се због цивилизацијског и техничко-технолошког развоја тада и данас тешко могу упоређивати,

1) Чл: 7, 9, 16, 22, 25 Радикалског устава од 1888, чл: 21, 27, 58, 46, 55 Устава од 2006. Сличне одредбе има и Устав од 1990, вид. чл: 13, 15, 34, 45, 44.

2) Чл. 13 Радикалског устава од 1888, чл. 24 устава од 2006.

некадашња и садашња политичка и економска идеологија и уставноправна надградња односно база, имају заједничких особина.

Либерализам је политичка идеологија на којој је створена либерална капиталистичка држава са, опет, либералним уставом који треба да омогући и штити либералну демократију. Либералну државу воде на основу устава основани органи власти које чине грађани, носиоци функција, а у некадашњој Србији и монарх. Носиоци државних функција су од народа изабрани и смењиви представници, изузев краља. Док су на власти, носиоци највиших државних функција представљају политичку елиту. У ширем смислу, политичку елиту чине и истакнути представници опозиције који уживају одређену подршку народа односно који имају значајан политички утицај.

Како је капитал, вредност у новцу, правима, људским ресурсима, у основи сваког капиталистичког друштва, и оног нашег некадашњег и овог садашњег, поглед на политичку елиту без економског аспекта био би непотпун и погрешан. Економски основ довео је до економског раслојавања (ово је и данас непрекинут процес) и друштво је брзо подељено на капиталистичку елиту, власнике, и народ, популус, над којим се економски влада.

Политичка и економска подела на елиту и масу егзистира у уставноправном поретку данашње Србије, а постојала је и у старој српској уставности. Оба поретка изграђена су, како смо видели, између осталог, на начелима једнакости грађана, личне слободе и слободе јавне речи, својинском и политичком (страначком) плурализму. Дакле, поред уставних начела и прокламација о једнакости и равноправности, у друштву постоје неке поделе које устав не спречава, већ их својом либералном природом омогућује. Те поделе наводе на размишљања да и нека основна уставна начела као, на пример, начела једнакости и слободе могу бити у нескладу, чак противречна у пракси.

Потпунија слика о уставу, његовом значају и последицама у друштву које производи и чува, захтева да се сагледа идеолошка природа уставног поретка и практични, појавни облици те идеологије, тј. шта су најважније друштвене вредности и ко и како те вредности практично штити. Ту се намеће персонално питање: ко су они који владају и над ким владају, јесу ли то елита и маса и какви се „инструменти владања“ користе? У раду ће бити речи о два таква инструмента, по неким две супротне идеологије, елитизму - елитама и популизму, да би се утврдило ко и на који начин у новој

уставности Србије води државу, ко чини то вођство које је у стању „перманентне напетости“.³⁾

ЛИБЕРАЛНА ИДЕОЛОГИЈА И УСТАВ

Сваки устав као највиши правни акт носи са собом неку политичку и економску идеологију на којој се темељи држава. Закони, као општи правни акти мање снаге од устава, ту идеологију разрађују и конкретизују, да би се она од стране носилаца власти у стварном животу проводила. О каквој се политичкој и економској идеологији ради у конкретном уставном систему да се закључити из самог текста устава тумачењем његових норми. Устави Републике Србије, као и некадашњи Радикалски устав, донети су унутар једне идеологије – либерализма. Генерално, међу уставним текстовима постоје разлике поготово с тога што их раздваја време, али је оквир из кога ови устави не излазе либерални.

Либерализам је појам изведен из речи слобода (лат. *liberalis* – слободан) и означава вредности које су се сплетом историјских околности наметнуле као владајуће и највише, оставивши у историји неке друге ставове на којима је почивао феудализам. Вредности на којима израста идеологија либерализма су живот, слобода, једнакост, имовина (право својине) и друга основна права човека и грађанина, истакнута у први план још у XIX веку.⁴⁾ Тако је у периоду пре, током и после Велике француске револуције (1789) и Америчке револуције (Рат за независност, 1775-1783) започела историја *капитализма* и још увек траје. Капитализам је друштвени поредак (лат. *capitale* – глава, данас најпре у значењу имовине) неодојив од либерализма, тј. стубова на којима се либерална идеологија заснива. Као заштита либерализма и капитализма стоји правна надоградња - либерални устав и на њему изграђен правни систем. Ако се том правном систему додају начела *демократије* (данас вишезначан појам, изворно: владавина народа, гр. *demos* - народ, *kratos* – власт) добија се либерална капиталистичка демократска држава – *либерална демократија*. Уз социјалну надоградњу таква

3) Вид: Ђ. Стојановић, Д. Гавриловић, „Од модерне парадигме вођства ка пост-модерној парадигми вођства“, *Српска политичка мисао* 1/2011, 13.

4) У француској револуционарној *Декларацији о правима човека и грађанина* од 1789. те вредности су описане: „Људи се рађају и живе слободни и једнаки у правима (...)“, чл. 1; „Слобода се састоји у могућности да се чини све оно што не штоди другоме (...)“, чл. 4; „Пошто је својина неприкосновено и свето право (...)“, чл. 17.

држава постаје „држава благостања“.⁵⁾ Нису све либералне и капиталистичке државе уједно и демократске – то су само оне које остварују демократска начела, на пример, правну, политичку и социјалну једнакост у друштву, личну и политичку слободу, смењивост власти, политички и својински плурализам...

Стубови либерализма и либералне демократије налазе се у уставу. Тешко их је све сажети у неколико реченица јер су расути у многим уставним начелима, правима и слободама грађана – од изборног права и слободних избора, преко слободног тржишта до одвојености цркве од државе... Отуда ће се овде нагласити само два темељна принципа либерализма – *слобода* и *једнакост*. Зашто ова два? Слобода и једнакост егзистирају једно поред другог у данашњим уставима и либералним демократијама, а својом суштином производе раличите па и супротстављене ефекте. Најкраће, слобода је ограничена једнакошћу или, из другог угла, једнакост може да постоји само ако је слобода ограничена. Ово значи да апсолутна (потпуна) слобода и апсолутна једнакост не могу постојати заједно и истовремено. Политичка слобода (лат. *libertas*), на пример, политичко организовање и страначки плурализам; економска слобода, на пример, слобода предузетништва, својински плурализам, и свака друга слобода, остварује се у одређеним уставним оквирима, границама, али у толикој мери да не елиминише туђу слободу. Неограничена слобода једног човека је неслобода другог. Једнакост (фр. *égalité*) је пре политички појам – „један човек, један глас“, него економска категорија јер би захтев економске једнакости гасио слободу економског (материјалног) и социјалног напретка појединца, а тиме угрозио „свето и неприкосновено право“ либерализма, право својине. Устав је, дакле, из угла ова два постулата либералне демократије, компромисни акт. Устав блажи противречности слободе и једнакости и, опет на противречан али једино могућ начин, омогућује њихово остваривање тиме што их ограничава. Уколико устав за тај свој *modus vivendi* ужива подршку, легитимитет, заједнице, сва његова начела и норме а тиме и идеологија коју носи биће остварене.

Поменута три српска устава садржавала су и остваривала либералну идеологију (важећи Устав то чини још увек), већ према друштвеним околностима у којима су егзистирали. Радикалски устав је свој либерализам проводио у још полуфеудалној Србији, пионирски, рекло би се за неко будуће време које је тек требало да

5) О појму „државе благостања“ вид. Д. Суботић, „Корпоративни односи с јавношћу у институцијама (нео)либералне и социјалне државе“, *Српска политичка мисао* 3/2010, 208-212.

дође. Иако је Устав уживао легитимитет народа, сви његови прокламовани принципи, па тако и слобода и једнакост, постепено и тешко су постајали део стварног живота. Делом недемократска владавина под капом монарха, а делом непостојање и неразвијеност институција власти и друштва уопште, учиниле су да либерализам у тим почецима буде блед и далек, а да се највиша власт понаша конзервативно, традиционално, чак феудално - апсолутистички и орјентално. Променом династије почетком XX века ствари се помало померају напред, ка више слободе и једнакости, нема отворених сукоба владар - политичке странке. Ипак, спољно окружење: политичке санкције после Мајског преврата (Велика Британија и Холандија, 1903-1905), Царински рат и Анексиона криза (са Аустро-Угарском, 1906-1911 и 1908-1909), потом ратови (два балканска, 1912-1913, и светски, 1914-1918), утицало је да у држави не буде остварено онолико либерализма колико га је тада било у неким другим европским државама. Тако су и уставна начела слободе и једнакости остала неизграђена.

Нова српска либерална идеологија заступљена је у власти и друштвеним односима почев са Уставом од 1990. па све до данас, у континуитету. Ни она није истог квалитета и садржине, нити се остваривала и остварује у истим условима. У првих десет година су неповољни спољнополитички услови такође допринели да унутра, за грађане, не буде ни довољно слободе ни једнакости. Рат на територији бивше Југославије (1992-1995), међународне економске и политичке (дипломатске) санкције (1992-1995, потом 1996-2000), војна агресија НАТО-а (1999), заједно са унутрашњим условима – неразвијеним (квази)демократским политичким животом, општом декаденцијом у економском, моралном, културном смислу, учинили су да начела либерализма у тадашњој Србији остану практично неостварена.

Након промене власти 2000. смањен је спољнополитички притисак. Амбициозно убрзавање реформи, транзиција у свим сферама друштва још увек у пракси није донела либералну демократију, иако су Уставом од 2006. потврђени и дограђени принципи либерализма. Један од основних циљева транзиције је промена облика својине - готово глорификација права (приватне) својине довела је до доминације овог права али још увек не и до остварења неких других начела либерализма – слободе и једнакости, на пример. Слобода и једнакост остварени су само делимично и то највише у правном смислу под којим се подразумева да је сваки човек слободан и једнак пред законом. Када се загледа у политички појам слободе и једнакости, а потом и у економско-социјалну

страну ових начела у Србији, увиђа се несклад, противречност, како између тих појмова међусобно тако и у њиховом односу према другим принципима либерализма.

Политичка слобода није апсолутна и подразумева слободу политичког организовања и деловања у оквиру уставног поретка који се може мењати, али на начин и онолико колико је сам устав прописао. Тај оквир, простор, јесте ограничен али мора бити довољан да у њему постоје владајућа политичка организација и бар једна алтернатива, политички слободна и квалитетна толико да представља реалну замену актуелној власти. Озбиљност опозиције, њена спремност да изборима преузме власт јесте потврда политичке слободе и једнакости. У супротном, стање стварне политичке слободе за једне, за власт, и привид такве слободе за друге, јесте знак да у држави није остварена ни политичка слобода ни једнакост нити, коначно, либерална демократија. Ако власт даје себи политичку слободу а ограничава такву слободу опозицији, друштво остаје без политичке слободе а тада не може бити ни једнакости.

Управо је Србија добар пример како се остварују та два на први поглед једноставна, природна, здравом разуму блиска начела либерализма – политичке слободе и једнакости. У друштву неспремном за остваривање начела либералне демократије, само прописивање, прокламовање тих принципа доводи до тога да се она или потпуно игноришу или деформишу. У Србији се дуго политичка слобода манифестовала у облику деформације – потпуна слобода (каква је иначе увек неприхватљива) за власт, владајућу политичку странку и мало слободе, толико да је пре реч о неслободи, за остале. Ако слобода мора бити остварена пре једнакости, значи да у неслободи о политичкој једнакости или равноправности не може ни бити говора. Десетогодишњи континуитет једне политичке странке на власти значио је за њу и сву политичку слободу, тако да је за опозицију простор слободе био сужен. Ово се негативно одражавало на појединце и на све више антагонизмом подељено друштво, које либералне уставне принципе није оживљавало а још мање усавршавало.

Након промене власти, последњих десет година, либерализам је и даље неизграђен, а политичка слобода деформисана у другом смислу. Сада она више није слобода за једну политичку странку на рачун осталих већ је, погрешно тумачена и практикована, довела до тога да власт нема алтернативу јер нема озбиљне, спремне, другачије идеологије која би била јасан знак опозиције. Политичка слобода постала је синоним са „коалиционом способношћу“ – спремношћу политичких партија на свако политичко

удруживање ради власти, на штету принципа либералне демократије.⁶⁾ Уколико алтернатива власти није њена потенцијална замена већ партнер, у узајамном интересу, онда појединац и друштво опет трпе негативне последице, сада не због подела и антагонизма већ због непостојања основног демократског принципа - стварне смене власти. Неограничени „коалициони потенцијал“ негира политичку слободу и чини власт неконтролисаном, чиме потиरे либералну демократију.

Недостатак стварне политичке слободе производи *политичку неједнакост*. Уставом прокламована политичка слобода и општепрописана једнакост остају у уском, правном појму, уколико нема њихове опипљиве политичке надоградње. Удаљавање од идеала политичке слободе - било да је она неједнако распоређена, већим делом у позицији а мањим у опозицији, било да је квари бесконачни „коалициони потенцијал“ - онемогућава политичку једнакост. Једнакост ту постоји само у Уставу – „свако има право на...“, „јемчи се...“, али већ на првом кораку у стварни живот она се деформише у неједнакост.

Надоградња правног појма слободе је и *економска слобода*. Она је највидљивији и по појединца најосетљивији стуб либерализма, изграђен, текстом Декларације о правима човека и грађанина речено, на „светом и неприкосновеном“ праву својине. Држава гарантује физичким и правним лицима неограничени економски просперитет у условима правне једнакости свих. Ипак, ова слобода брзим и енормним обогаћењем мањине постаје сметња материјалног просперитета односно економске слободе већине. Једно демократско друштво не може дозвољавати неограничену акумулацију богатства јер друштвена и грађанска једнакост подразумевају бар приближну економску једнакост.⁷⁾

У Србији која се нагло „сударила“ са овом слободом, слика економске диференцијације је поражавајућа. Повлачење државе из економске сфере, са тржишта и њена све мања социјална улога, довели су до раслојавања друштва, чинећи већину економски ограниченом, неслободном. Самим тим, почетна правна једнакост свих овде је видљива као материјална неједнакост, зависност и надређеност. Економска криза као неповољан увод; економске реформе

6) Примери непринципијелне коалиције могу бити: заједничко учешће у влади Савезне Републике Југославије, дотад и потом, опонентних политичких странака Социјалистичке партије Србије и Српског покрета обнове, током неколико месеци 1999. године или актуелна влада Србије формирана 2008. године у којој су најзначајније странке, дотад изразито политички супротстављене, Демократска странка и Социјалистичка партија Србије.

7) К. Лаш (*Lasch*), *Побуна елита и издаја демократије*, Нови Сад 1996, 26.

и приватизација у почецима нове српске уставности деведесетих, донели су, наместо недовољне али какве-такве економске слободе за све која се манифестује у тзв. средњој класи, економски просперитет једнима а деградацију другима. Изразита мањина је постала економски слободна и „више једнака“ од већине. Већина, пак, постаје све више индолентна према овој слободи и предузетништву, окрећући се социјалној сфери и очекивању материјалних давања од државе.

Један од узрока и услова деформације либерализма у економској области у Србији је и неизграђена политичка слобода. Универзална историјска повезаност политичке, државне моћи као последице политичке слободе са економском моћи која је израсла из економске слободе, свакако да није могла мимоићи Србију. Али, код нас је ова фузија корпоративног и политичког, државног и приватног интереса, по формули: ко има власништво има и власт,⁸⁾ примила такве облике који кваре темеље либерализма - слободу и једнакост, толико да су за већину неодрживи.

Ипак, Србија наставља идеолошким правцем либерализма у оквирима Устава, вођена и подржана политичком и економском елитом.

ЕЛИТИЗАМ И ПОПУЛИЗАМ И УСТАВНА ОСНОВА

Елитизам и популизам су идеологије које постоје у либерализму. Оне нису карактеристика само либерализма и Западне цивилизације, нити временског оквира од Буржоаске револуције наовамо, већ су готово универзално препознатљиве у различитим друштвима. Ово казује да је њихов садржај вишезначан и многострук, сложенији од прве помисли да је елитизам владавина елите - политичког, економског или новог, технолошког друштвеног врха, а популизам идеологија у неком широком, народном интересу.

Елита (лат. *eligere* – изабрани) је, по дефиницији, најбољи део нечега, друштва, робе, простора.⁹⁾ За потребе овог рада под

8) Д. Ж. Марковић, „Планетарне тенденције демократизације“, *Српска политичка мисао* 4/2009, 48.

9) Теорија познаје различите појмове елите: мала издвојена група људи која доноси значајне одлуке, извор вредности и интеграциона снага заједнице, бедем који чува демократију од диктатуре и аутократије, али и основна опасност за демократске слободе јер контролише битне политичке одлуке и тиме спречава могућност владавине народа, појам који се може одредити само у односу са другим појмовима као што су „моћ“, „владајућа класа“, „маса“, затим одређење владајуће елите прогресивним и конзервативним особинама и др. Вид: Д. Жубринић, *Марксизам и теорије елита*, Загреб 1975, 14, G. Parry, *Political Elites*, London 1970, 13, V. Pareto, *Sociological Writings*, New York 1966, 152-162.

елитом подразумевамо особе које доносе или утичу на доношења одлука које се тичу свих грађана. Елита су они који врше власт односно који имају утицај на вршење власти, без обзира да ли су заиста најбољи или не. Из речи елита изведен је појам *елитизма* – идеологије по којој елита, пре свега политичка, потом економска, културна, технолошка, образовна, треба да влада, тј. да доноси најважније одлуке у једној држави. Како су у питању изабрани појединци, ограниченог броја, елита је увек мањина. Елитизам повезујемо управо са том мањином, припадницима елите јер је то идеологија која нема одређену формулу по којој влада, већ су јој методи и начини различити.

Популизам је идеологија, политичка филозофија, начин владања, који се често ставља на место супротно елитизму. *Популизмом* (лат. *populus* – народ) се речима и мерама настоји угодити народу, већини, маси, али и појединцу као еманацији тог мноштва.¹⁰⁾ Баш ту се увиђа дистинкција у односу на елитизам који се, како је речено, тиче елите. Али популизмом се служе сви - и традиционална левица (прогресивни) и десница (конзервативни) и центар и, коначно, елита, настојећи да „заступају жеље и потребе обичних људи“.¹¹⁾ Ти обични људи су заправо већина у држави и, што је за једну политичку идеологију најважније, пресудна бирачка маса.¹²⁾ С тога је потпуно логично да се и политичка елита служи политичким идејама популизма, иако постоји низ категорија које су ту супротне: мањина – већина, изабрани – маса, власт - бирачи, виша и висока друштвена класа – средња и нижа класа, власници – радници, и др.

Широк дијапазон популизма: временски, још од Старог Рима; у погледу субјеката који се њиме служе, од крајње левце до крајње деснице; коме се популисти обраћају, већини у коју улазе и млади и старији, грађани различитог материјалног стања, образовања, културних и уопште животних потреба - приближава га демагогији (гр. *demos* – народ, *agein* – водити), схваћеној као политичка илузија и обмана. У тој некаквој универзалној идеологији за све, на шта полулизам личи, конкретне мере и побољшања се

10) Из *месе*, која је статична, дефанзивна, чекајућа, Рајт Милс (Mills) издваја *публику* која изражава своје мишљење и има сопствену аутономију при деловању у односу на ауторитативне установе (власт, елиту). Р. Милс, *Елита власти*, Београд 1998, 365. Више о појму *месе* вид: *Маса у социолошкој теорији* (редактор М. Станковић), Београд: Филозофски факултет – Институт за социолошка истраживања, 1977.

11) *Cambridge Dictionary Online: Free English Dictionary*, <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/populism>, 20. август 2010.

12) Вид: Ј. Шумпетер (*Shumpeter*), *Капитализам, социјализам и демократија*, Београд 1960, 401-403.

све више замењују обећањима, фразама, маркетингом, који мире те различите интересе и идеологије.

С обзиром на апсолутну прилагодљивост различитим условима и потребама, популизам нема било какав проблем са датим уставним оквиром. Заправо, уставом се популизам не може ни ограничити нити ближе регулисати. Популизам је постојао у старим и новијим државама које нису имале устав, у тоталитарним уставним режимима и диктатурама, па је сасвим логично да либерални устав и слободе које они садрже, представљају праву правну оазу за популизам. Устави савремених демократских либералних држава са својим слободама политичког организовања и штампе, уставним инструментима директне комуникације власти са народом путем референдума, народне иницијативе, права обраћања нацији, остављају неограничен простор популизму.

Либерални устав, пак, не познају елиту по било ком основу. У уставима нема „најбољих грађана“ предодређених да врше власт, већ су начела слободе и једнакости та која дају свима (теоријски) исте услове да буду изабрани и да у том периоду врше власт. Ипак, припадници политичке елите користећи механизам избора долазе на власт и у изборним циклусима остају на власти па потом, пре или касније, препуштају место опет некој политичкој елити. Формална природа уставног активног и пасивног бирачког права (потребно је испунити услове као што су држављанство, пословна способност и сл.), даје свима једнаке али само формалне услове кандидовања за вршење власти коју, изнова на изборима, осваја елита. Дакле, савремени устав и не познају елиту - напротив, у њима пише да су сви људи једнаки,¹³⁾ али својим правима и слободама не спречавају, чак стимулишу, њено формирање и остајање на власти.

О ЕЛИТИЗМУ И ПОПУЛИЗМУ У СРБИЈИ НЕКАДА

Давнашња елита у Срба, аристократија (племство) и плутократија (богати) пре и за времена Немањића (XII – XIV век), нестала је са пропашћу српске средњевековне државе. Обнова државности Србије почетком XIX века је плод једнаких, подјармљених устаника против турског Османског царства. Устаничким победама и формирањем власти, назире се прво војна а потом и поли-

13) Још од *Декларације о независности* од 1776. коју је донело тринаест држава Америке, у којој пише: „...да су људи створени једнаки, да их је њихов Творац обдарио неотуђивим правима међу које спадају живот, слобода и тражење среће“

тичка елита коју чине војводе, совјетници, попечитељи. Време ове устаничке елите је пролазно, кратко, од битке до битке, а економска, образовна, културна и свака друга разлика у односу на обичан народ готово незнатна.

Временом, стасавањем државе, издваја се класа прво богатих а потом и образованијих грађана који после школовања у иностранству преузимају највише државне функције. Некако паралелно са развојем српске уставности и изградњом институција власти, средином XIX века враћају се у Србију студенти које је држава стипендирала. Они су постепено преузимали функције власти и доносили идеологије и погледе тадашњег либерализма, социјализма, утопизма. Три културна круга, Средњевропски (Аустрија, Немачка, Швајцарска), Француски и Руски, пресудно су утицали на формирање, од тадашње државе, „планиране елите“.¹⁴⁾ Високошколовани кадрови у иностранству а потом и у Србији, постајали су на неки начин „изабрани“ – они који ће водити земљу, доносити одлуке које се тичу свих. Заједно са интелектуалним, образовним и коначно политичким раслојавањем потомака некадашњих једнаких устаника, у Србији се све више одомаћује либерализам са својим људским правима и слободама, начелима поделе и ограничења власти. Уставом прокламоване слободе, поготово Радикалским уставом од 1888, омогућују и економски просперитет појединаца, раслојавајући у том погледу друштво на једну врсту елите и масе, односно на власнике и раднике. Истовремено, елиминисање феудалне зависности држалаца поседа на селу и слободна трговина и занатство у градовима, утицали су на формирање и раст средњег слоја, средње класе, стуба и слике сваког друштва.

У том економском, образовном, културном дељењу грађана (Срба, како пише у Радикалском уставу) али и порасту средње класе, као и све већој примени либералних и демократских начела устава, препознају се и идеологије елитизма и популизма. Елиту су чинили свршени студенти већином школовани у иностранству и богати трговаци, касније индустријалци, окупљени у прве политичке покрете и партије, делујући под широком лепезом идеја и идеологија које нису излазиле из поља уставног поретка.¹⁵⁾ Осим социјализма, преовлађујуће идеологије провођене од три владајуће политичке странке, Либералне, Напредне (конзервативне) и Радикалне странке, темељене су на начелима либерализма.

14) Љ. Трговчевић, *Планирана елита*, Београд 2003, 40-46.

15) Екстремне идеологије, попут Бакуњиновог анархизма са којим су се сретали Светозар Марковић, Никола Пашић и други студенти који су студирали у Цириху, нису заступане у тадашњој Србији.

Тадашња српска елита користила је и популизам као начин освајања односно останка на власти, што је посебно карактеристично за најбројнију и најдуже владајућу Народну радикалну странку. Елитизам друге две политичке странке, Либералне и Напредне, имао је свој супротни пол у популизму Радикалне странке. Иако основана од социјалиста и левичара, ова странка је временом по својој политичкој природи постала конзервативна, јер су и њене вође (Никола Пашић, Пера Тодоровић и други) мењале своју идеологију. Радикална странка је у политичком програму утврдила, и доласком на власт са мање или више успеха (намере) остваривала оно што је већини тада изгледало привлачно – промена устава, праведно суђење, слобода штампе, говора, удруживања, окупљања, доступност школовања, унапређење локалне самоуправе...¹⁶⁾ Ова странка се кретала од идеја левнице до идеја деснице, речима и делима показујући интерес за „потребе и жеље обичних људи“, никад потпуно не напуштајући идеологију популизма која првенствено води бригу о расположењу већине (бирачког тела), а „схвата“ проблеме обичног човека.

Популизам је био заступљен у идеологији политичке елите у првој Југославији, код неких значајних политичких снага (Хрватска републиканска сељачка странка) као и у маргиналним десничарским покретима „реакционарног популизма“ (попут Југословенског народног покрета Збор).¹⁷⁾ Политичка елита је наслеђена из држава и области на којима је створена Краљевина и препознатљива по свом економском, образовном а мањим делом интелектуалном и културном статусу. Идеолошки образац остаје у границама либерализма. Једино што је либерални уставни основ парламентаризма установљен Видовданским уставом од 1921. сужен Октроисаним уставом од 1931. који је ојачао извршну власт (монарха) и ограничио политичке слободе.

Либерализам није идеологија и друге Југославије, стога се у овом раду неће детаљније анализирати појавни облици елитизма и популизма током социјалистичке уставности Југославије. Укратко, може се рећи да је другој Југославији популизам је био монотипски, једностраначки (мада су постојали различити политички субјекти али на истом идеолошком правцу), левичарски, са уставним нормама и паролама о народној власти, радницима-управљачима, братству-јединству, равноправности и самоопредељењу народа, интересу и солидарности радничке класе, ослобађању рада, дру-

16) Политички програм Народне радикалне странке објављен у првом броју листа *Самоуправа*, 8. јануара 1881.

17) М. Матић, *Либерализам, популизам, демократија*, Београд 2002, 114.

штвеној својини и сл. Иза народне власти стоји мањина, политичка елита партијских функционера који стварно владају и уживају све друштвене привилегије које уз такве положаје пристају. Временом је та елита путем динамичног уставног развоја (четири устава и велики број амандмана), и поред објективно оствареног бољитка за већину народа, до непрепознавања измешала левичарску идеологију на наш самоуправни начин, са елементима популизма чак и демагогије.

ЕЛИТИЗАМ И ПОПУЛИЗАМ У СРБИЈИ ДАНАС

Нови уставни пут започет Уставом од 1990. је повратак либерализму, његовим правима и слободама, парламентарној подели власти, капитализму и у вези са тим блиским идеологијама. У Србији тек постепено настаје нека нова, другачија елита у односу на ону из социјализма, која доноси нову друштвену хијерархију. Популизам, пак, готово бујицом надире кроз све друштвене процесе а највише у вршење власти.

Прва последица нове српске уставности је политички плурализам. Он је, као одговор политичке слободе либерализма на период скоро педесетогодишњег политичког монопартизма, букнуо оснивањем мноштва, више стотина политичких странака. Но, таква политичка бројност није произвела нову политичку елиту спремну да преузме функције власти, већ се број претворио у масу, а политичари у политиканте са разноврсним али неуспешним и непотпуним идеологијама. Несложна и политички разједињена опозиција је у почецима пуних политичких слобода (вишестраначја) недорасла владајућој елити. Политичка елита из претходног социјалистичког периода је прихватила неминовност новог времена и нових либералних вредности и, прилагодивши се, остала на власти. Све до ефеката друге велике новине у српској уставности – промене облика својине, приватизације, стара-нова политичка елита је била без озбиљније алтернативе. А већ је речено да без спремне политичке алтернативе нема праве либералне демократије.

Практично потврђивање права приватне својине као ступа нове уставности остваривало се приватизацијом, претварањем друштвене и државне својине у приватну, уз накнаду. Овај процес који траје још и данас, мењао је саму срж друштвене структуре, постепено стварајући нову елиту, носиоце економске моћи. Нови власници некадашње „наше“ имовине природно су тежили политичкој власти (тенденција још од Француске буржоаске рево-

лиције), не остављајући политичку елиту усамљену у управљању државом. На другој страни, приближавањем економске и опозиционе политичке елите настајало је језгро моћи, у једном моменту довољно снажно да преузме полуге власти. У тој фузији економска елита, осим неких појединачних случајева, није имала амбицију да предводи већ у првом реду да утиче на доношење одлука. Улоге су подељене тако да политичка елита доноси одлуке све више уважавајући интересе економских кругова, све док ови сами, у некој будућности, не постану политичка елита.

На бази уставних права и слобода нужен услов за либералну демократију – стабилна власт и способна, спремна опозиција, након првог десетлећа је добрим делом био испуњен. Али друштвена диференцијација на елиту и масу у тих десет година није заокружена. „Прелазак“ из оних којима се влада у групу оних који владају још увек је био могућ али временом све тежи јер је брзо нестајање, економско пропадање бројног средњег слоја, чинило јаз између елите и масе све дубљим. Везу између ове две друштвене групације по својој суштини супростављене, поготово у једној држави оштрих економских реформи (транзиције), одржавао је популизам. Као идеологија прилагодљива свим друштвеним условима, популизам је постао преовлађујући метод комуникације елите са масама (народом) зарад останка на власти или освајања власти. Привидна ефикасност и привлачност популизма довела је до тога да се њиме служи и елита на власти и настајућа и нарастајућа елита политичке опозиције, све спремнија да преузме власт.

КО ЧИНИ ЕЛИТУ МОЋИ У ПРВОЈ ДЕКАДИ НОВЕ УСТАВНОСТИ СРБИЈЕ?

Да би се одговорило на ово питање мора се направити бар један корак уназад јер је политичка елита из једног друштва претежно уједначених, социјализма, задржала полуге моћи и у новом капиталистичком, либералном систему.

Извориште некадашње „социјалистичке елите“ није било нешто посебно у односу на обичне грађане, ни у погледу образовања, порекла, социјалног статуса, богатства, радног места, националне припадности. Њу су све више чинили високообразовани кадрови али не са унапред одређених факултета или универзитета; порекло у смислу друштвено заслужних родитеља (борачка, партизанска прошлост, на пример) такође није било пресудан фактор; друштвени углед је био пожељан али због своје дифузне природе

неподобан да буде нужан услов – у елиту су убрајани како афирмисани уметници, књижевници, народне вође, тако и до малопре потпуно анонимни појединци који би напредовали у партијској хијерархији; у систему ограничених зарада и паритета, без потпуне слободе предузетништва и приватне иницијативе, богатство није могло бити својство елите; високо руководеће радно место било је препорука али не и услов елитизма јер је због начина постављања и смењивања (одлучивање у радничким саветима) руковођење било мандатно. Таква, затечена елита наставила је да влада и у новом уставном систему. Новооснована Социјалистичка партија Србије преузела је кадрове и инфраструктуру раније владајућег Савеза комуниста, постепено замењујући терминологију социјалистичког самоуправљања речником либерализма и новог Устава. Довољно, показало се, за побеђивање на вишестраначким парламентарним и председничким изборима иостанак на власти.

Промена која се може уочити у структури такве елите односила се на економску моћ. Појединци који су у ратним а потом и поратним условима деведесетих година прошлог века стекли или увећали своје богатство, постајали су, односно претендовали да буду део изабраних који одлучују. Материјалне вредности, новостворене или купљене у поступку приватизације, кружиле су унутар једног слоја појединаца који се тешко може јасно ближе одредити. Унутрашњи и инострани трансфери имовине вршени су у име и за рачун економске елите у настајању, било да су то бивши појединци „са асфалта“, ранији директори фирми које су сами приватизовали или ситни предузетници који су радом и сплетом повољних околности успели да вишеструко увећају своје власништво. Ниво богатства је одређивао ниво елитизма - мали или средњи „бизнисмен“ је претендовао да има елитни статус и моћ на локалном или регионалном нивоу, све док економски не ојача и дорасте за елиту државног (све до „надржавног“?!) нивоа. Логично, политичка амбиција локалног карактера тада прераста у потребу или жељу за учествовањем у највишој, државној власти. Симбиоза економске и политичке моћи на нивоу општине или града замењује се истом симбиозом на нивоу Републике.

Устав је у сложеним спољним и унутрашњим политичким условима, у складу са либералном традицијом неинтервенисања државе у привредне односе (*laissez-faire*), гарантовао низ права и слобода који су допринели стварању тржишне привреде а тиме и економске елите. „Јемче се друштвена, државна, приватна и задружна својина и други облици својине“, „Привредне делатности се обављају слободно и под једнаким условима, у складу са уставом и

законом“, „Слободни су размена робе и услуга и кретања капитала и радника“. ¹⁸⁾ Када се овим слободама додају политичке слободе гарантоване Уставом, пут економске елите ка друштвеној моћи је отворен у држави која је тек почела да ужива економске и политичке слободе либерализма.

Настајање нове елите у Србији нису пратиле јасне законитости, видели смо, ни у погледу оних који у једном периоду чине елиту, а ни када је реч о методама којима се та елита служи како би владала. Политичку елиту чинио је, поред једног слоја економске елите, и део интелектуалне елите, академици, професори универзитета, као и бивше војне елите, пензионисани високи војни официри. Та најмоћнија друштвена група, владајућа елита, регрутована од појединаца из различитих друштвених сфера који са собом доносе различите идеологије, нестална како за лојалне тако и за дисиденте, ипак има, бар један, заједнички елеменат – популизам.

ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ПОПУЛИЗМА У ПРВОМ ДЕСЕТЛЕЋУ ЛИБЕРАЛНЕ УСТАВНОСТИ СРБИЈЕ?

Не улазећи у моралне и психолошке особине својих припадника, политичка елита је имала потребу да представља себе као најбољу у друштву, једино способну да обезбеди опстанак заједнице. Али како су те године пуне неуспеха и лоших последица по грађане - економска и морална деградација, незапосленост, криминал, политичке тензије, политичке санкције, психички притисак изолованости, угрожености, отуђености...- елита у комуникацији са народом за то стање не преузима одговорност већ окривљује међународне завере неких центара моћи, непоштене и зле стране политичаре, лобисте и др. У том баласту између самољубља и мржње, угрожена су уставом прокламована права и слободе што се ломи на леђима грађана, а либерализам не личи на онај у развијеним државама. Уместо да добија одлике демократског поретка где су сви правно и политички једнаки а власт смењива, либерализам се деформише ка ауторитаризму, владавини харизматског лидера око кога се групише елита моћи.

Истакнут и надмоћан положај извршне власти у савременим уставним системима а посебно у земљама транзиције каква је и Србија, политичка монолитност или сродност (коалициона влада) ове гране власти чини да политичка елита има моћ тек када освоји егзекутиву. У Србији су неразвијеност и недовољан ауторитет но-

18) Чл: 56, 57, 64 Устава од 1990.

вих „друштвених производа“ – од правних аката који „оживљавају“ Устав па до јавних институција, заједно са непостојањем јасне свести у народу да смењивост власти није катастрофа нестанка државе - погодовали експанзији популистичке идеологије. Технички ефикасна оруђа вршења власти: комуникација и брз проток података од централног до локалног нивоа, емитовање жељених информација јавном мњењу које их као такве некритички прихвата, омогућила су да друштво под привидом промена заправо стагнира и назадује. А као крајња „техничка“ мера заштите таквог уставног поретка стоји апарат силе.

Ради стварања по њу позитивних ставова јавног мњења, политичка елита користи све ресурсе пропаганде, унапред дате истине и дозиране информације. А механизми стварног одлучивања остају иза очију јавности, у уском кругу највише елите. Оно што је одлика опхођења власти са народом и такве „идеологије“ владања, своди се на општи појам популизма. Велича се народ, нација али и мали просечни човек као стуб друштва, правде, мудрости; подстиче се антагонизам према другим елитама, политичким неистомишљеницима (опозицији); тежи се мобилизацији и солидарности најширих друштвених слојева; политика се персонализује на рачун институција чему доприноси и непосредно обраћање шефа државе народу; користе се либерални принципа права човека и владавине права у реторичке сврхе; критикује се крупни капитал, фаворизује ситно и средње предузетништво; опире се стварној модернизацији и истиче традиција; привремено и тактички се задовољавају социјални захтеви маса (дотације, штампање новца, лицемерна доброчинства) зарад политичких поена а на штету прогреса.¹⁹⁾

Размере популизма не свде се само на политичку елиту власти већ се популизмом служи и опозициона политичка елита, која улази и излази из коалиција са тада владајућом Социјалистичком партијом Србије, стварајући различите облике једног те истог популизма. До политичких промена 2000. године највећа опозициона политичка партија, Српски покрет обнове (СПО), је већ по самом имену популистичка организација. На то казује реч – „покрет“, који би да постане шира, општенародна формација, а не само политичка странка. СПО „по начину деловања и методама политичке конкуренције, носи типична обележја једног непостојаног, лутајућег и камелеонског популизма, који своју политичку публику збуњује честим и неочекиваним менама и заокретима, често и на сопствену штету.“²⁰⁾ Друга велика опозициона странка али и коалициони

19) М. Магић, 118.

20) *Ibid.*, 145

партнер власти, Српска радикална странка, се у свом радикалном популизму, с ауторитативним и десним предзнацима, ослања на традицију ратничког духа и епског хероизма у динарских Срба, уз одговарајућу реторику.²¹⁾

ЕЛИТА У СРБИЈИ С ПОЧЕТКА НОВОГ МИЛЕНИЈУМА

Политичким променама 2000. године, „петооктобарском револуцијом“ како се одомаћено назива, опозиција је коначно победила елиту власти, поставши позиција. Дотадашња политичка елита која је вукла корене још из социјалистичког периода, ојачана „транзиционом“ економском елитом, замењена је другом доминантном групом. Али за носиоце нове власти не може се рећи да су произашли из истог или сличног социјалног слоја, да постоји иста матрица васпитања и образовања, да су њихове дотадашње каријере упоредиве или паралелне, да имају заједничке идеологије, социјалне и психолошке ставове. Они тек доласком на власт треба своје донете различитости да поравнају толико да начине некакву јединствену групу, коју је до тада обједињавала једино опозициона борба за власт. Ипак, поред опозиционог „духа солидарности“, нову политичку елиту карактерисао је још један заједнички елеменат и по томе се није много разликовала од бивше власти. Та особина је заправо метод политичке борбе у Србији – популизам.

Новој владајућој гарнитури није било једноставно да оствари социјално и психолошко јединство, а без тога се и не може сматрати јединственом структуром а камоли политичком елитом, јер су сваколике разлике међу њеним припадницима биле кудикамо израженије него сличности. „Демократску“ политичку власт, још увек не и политичку елиту, сачинили су доследни опозиционари из времена страначког плурализма али и из ранијег социјалистичког периода, дисиденти (политички „пребези“) из до тада владајуће странке али и политичари који су мењали политичке боје унутар опозиционог блока, пензионисани високи војни официри, универзитетски професори и асистенти, локалне и регионалне народне вође, делатници самосталних професија, руководиоци привредних субјеката, професионални политичари и др. За овако шаролик образовни, професионални, социјални, економски и културни круг било је потребно време да од дифузне групе прерасте у једну целину са одликама елите.

21) *Ibid.*, 148-149

Овој разноврсности треба додати исту ону економску елиту насталу у периоду либерализма и тржишне економије, као и будуће богаташе јер се процес претварања других облика својине у приватну тек захуктавао. Та елита има и економски интерес и политичке амбиције у односу са новоуспостављеном влашћу. Тај интерес и амбиције с годинама толико нарастају да се поставља питање где почиње држава а престаје интерес приватног капитала. Или је „рубикон“ већ пређен тиме што се не може повући јасна граница између интереса корпорацијске и политичке елите.

Последња група, опет сама по себи дифузна, али због међународнополитичког отварања државе веома пожељна као део нове политичке елите, јесу појединци који су из разноразних разлога школовани, радили или боравили у иностранству, на Западу. Иако су из другачијих разлога и мотива напустили земљу – школовање, посао, рат и ратно окружење, санкције па и политички притисци, и као такви сами по себи неслични, неки од њих су по повратку у земљу природно постајали део новонастајуће политичке елите. Доносеће „праве“ либералне вредности са развијеног Запада, без обзира које су послове и функције имали у иностранству, ова структура је просто била предодређена за вршење високих државних функција, министарских и других.

ПОЈАВНИ ОБЛИЦИ ПОПУЛИЗМА

Иако је очекивано да у једној земљи почетног, нестабилног и скрајнутог либерализма, са дуго очекиваном променом власти, на почетку миленијума започне свеопште побољшање и прогрес а либералне идеје из Устава, на челу са принципима слободе и једнакости, постану предмет недвосмисленог поштовања - то се није десило. Осим попуштања али не и уклањања спољнополитичког притиска на власт и друштво у целини, и с тим у вези отварања граница у првом реду за инострану робу и капитал, у суштини нема јасне, чак ни опиљиве, разлике у односу власти грађанима сада и раније. Популизам се и овој политичкој елити у развоју показао ефикасан а тиме и најприхватљивији модел останка на власти. То што се популизам у крајњој мери своди на непостојање стратегијске и дугорочне политике и идеологије, на чијим местима стоји дневна, практична, предизборна политика, није му узимано за зло. Напротив.

Политичка елита је током дводеценијског либерализма у значајној мери конзумирала популистичке идеје, фразе, методе. Од полазне идеје величања народа, нације и појединца, преко читавог

сплета политичких фраза, до конкретних популистичких метода и мера, као што су једнократна новчана и робна давања у изборној години, повећања плата и пензија нереалном емисијом новца или задуживањем државе у иностранству, дошло се данас до тога да се сви представници политичке елите, позиција и опозиција, обраћају народу користећи популистичку политику.

Нови Устав од 2006, налик претходном Уставу у многим битним одредбама, наставља са истим правним амбијентом омеђеним либерализмом, у коме наравно нису прокламоване конкретне идеологије и начини владања. Он је још либералнији или демократскији у односу на претходни Устав, рецимо у делу о слободама и правима грађана, одредбама да се више не јемчи друштвена својина или нормама којима се ојачава независност судства и Уставног суда, али то ни у ком случају није сметња нараслом популизму. Узроци толиког трајања и обима популизма у Србији су дубоки и превасходно производ жеље да се врши власт а да таква жеља није праћена одговарајућим друштвеним напретком, бољитком.

Уместо конкретних државних мера и успеха, појединац, који је у центру интереса владајуће елите али и теоријског појма популизма, преплављен је информацијама које се вишеструким понављањем претварају у фразе. У једном моменту он - носилац суверености, бирачког права, једнак и слободан, постаје неспособан за критички пријем дневнополитичких информација. Постаје конзумент фраза које у принципу не значе ништа. Оне су апстрактан опис једне радње, плана, тренутка, дана или периода, који нестане из јавног мњења без адекватних трајних и позитивних последица.

Тако су фразе о: „праведној борби за правду и истину“, „равноправности свих држава и народа“, „неправедним санкцијама“, „фактору мира и стабилности“, „имплементацији мира“, „патриотама и издајницима“, „поштеним изборима“, „националном достојанству“, „еурополису“, „брзим пругама“, настављене фразама о „демократским променама“, „избореној слободи“, „нормалном животу“, „мрачним деведесетим“, „међународној сарадњи“, „транспарентности“, „Европи са и без алтернативе“, „регионализму“, „равномерном и одрживом развоју“, „отварању тржишта“, „борби против корупције и криминала“, па опет о „националном достојанству“, „фер и демократским изборима“, постале типичан део популистичке комуникације елите са масом, народом, грађанином Србије. Оне су континуирана веза пре и послеоктобарске владајуће политичке елите, која чини популизам трајним. Та трајност види се и у садашњој власти коју, супротно паролама у предизборној кампањи (не желимо повратак у деведесете, на пример), творе управо те некада, стварно или привидно, супротстављене елите.

Политичке странке које данас чине основну полугу власти (Демократска странка, коалиција око Социјалистичке партије Србије, Г17 плус), свака у оквиру подељених јој ресора, приликом предузимања конкретних политичких мера или издавања саопштења, старају се о ставу народа и јавног мњења измереног у различитим анкетама. Владајућа елита покушава да утиче и на кориговање неких дубоко укоренењених ставова народа (на пример, осећај блискости и солидарности са Русијом, антагонизам према НАТО-у), али је то дуг и мукотрпан посао за кратак међуизборни период. Отуда се политичка елита превасходно понаша популистички, изјављује да ради за интерес народа, да је боље и да ће бити још боље, да једино она води у просперитет... Ако је мишљење према некој тешкој али у будућности корисној мери негативно, та се мера настоји прво медијски улепшати, затим стварно ублажити, а ако и то не помогне власт је спремна да је се одрекне. Обратно, ако је став јавности о некој конкретној мери или политици позитиван, власт ће је упорно заступати и јавно саопштавати, без обзира колико је она далеко од реалности и као таква сама по себи штетна.²²⁾ Истим принципима ослушкивања јавног мњења се, мање-више, руководи и опозициона политичка елита (Српска напредна странка, Српска радикална странка, Демократска странка Србије и друге), с тим да је њен положај олакшан утолико јер у првом реду критикује власт, што је кудикамо лакше него конструктивно предлагање и делање, које је обично у другом плану.

ГДЕ ЈЕ МЕСТО УСТАВА У ОВАКВОМ СРПСКОМ ЛИБЕРАЛИЗМУ И КАКВА ЈЕ ЊЕГОВА МОЋ У ОБУЗДАВАЊУ ПОПУЛИЗМА ПОЛИТИЧКЕ ЕЛИТЕ?

С обзиром да је раскорак између дела уставних норми и стварности још увек поприлично велик, не може се оценити да је Устав, као целина, садржајно потпуно одговарајући времену кроз које Србија пролази. Он је либерални правни модел ка којем држа-

22) Унутар власти, Демократска странка се бави спољном политиком у којој се два по многим противречна питања, прикључење Европској унији и очување Косова и Метохије снажно заступају, што по истраживањима подржава већина народа, иако су крајњи позитивни исходи далеки. Коалиција око Социјалистичке партије Србије као део власти штити социјални статус пензионера, који су уједно и велика бирачка маса, иако нема реалног финансијског основа за повећање пензија. Странка Г17 плус (Уједињени региони Србије) у оквиру економског и развојног ресора власти, промовише равномерни регионални развој, што не смета бирачима у великим урбаним центрима а годи онима у руралним срединама и градовима у унутрашњости, иако се у стварности не смањује одлазак становништва у два или три велика града, нити се у провинцији боље живи.

ва треба да иде, како у погледу уставних гаранција и заштите људских права и слобода, тако и у погледу одредби о независности судства, о ограничености државне власти правом грађана на локалну самоуправу и др. Али тај модел Србија у пракси још није достигла.

Популизам политичких елита јесте сметња потпуном остварењу Устава. Ако је мера популизма персонализација власти величањем првог у политичкој елити а не изградња и јачање ауторитета уставних институција, или ако је изборно право само сабирање гласова за остајање или освајање власти (са каснијим сабирањем посланичких мандата и на крају поделом министарских функција), а не право грађанина да бира на основу понуђеног изборног програма који је нераскидиво повезан са политичком одговорношћу, онда је популизам у колизији са остварењем Устава. Пошто је идеологија Устава либерална и демократска, ни она неће бити остварена па тиме ни крајњи циљ - држава либералне демократије.

Неостварење Устава сведено на ниво обичног човека, за кога се елита популистички толико залаже, значи неизвршавање почетних уставних начела *слободе* и *једнакости* и враћање на почетке капитализма, огољеног, дивљег. Без обзира што су ова два начела у одређеној мери противречна, њихов суживот је у либералној демократији могућ и нужен. Потребно је наћи меру колико то једнакости не квари слободу и обратно, а то је иста мера односа Устава и стварности. Устав не води али омогућава развој, одржавајући тако корак са стварношћу. Ако је то корак напред а не корак у месту, тада нема опстанка „фасади и козметици“ популизма.

Неспремност ововременог српског друштва за либерални устав довело је до кварења политичке елите популизмом. Али и после двадесет година учења либерализму, у друштву је и даље дух либералног устава нешто апстрактно, невидљиво у институцијама и понашању политичке елите. Да би се то изменило, сама политичка елита мора да се побољша, „елитизира“, постане права елита. А то ће постићи тако што ће краткорочне популистичке мере и циљеве заменити стварном изградњом и усавршавањем институција и вредности које носе напредак. Тада се стичу услови за праву меру слободе и једнакости свих грађана, а Устав престаје бити неостварен, семантички.

Slobodan Orlovic

CONSTITUTIONAL REVIEW IN THEORY AND MANIFESTATION OF ELITISM AND POPULISM IN SERBIA

Summary

Republic of Serbia has the Constitution containing numerous principles of liberalism, which in practice is not applied to the full extent. Constitutional projection of the liberal society is not sufficient so that liberal democracy is realistically brought to life, nor the main principles regarding each individual – freedom and equality, for example. Time is required for liberal democracy, and that is not questionable. But such level of democracy requires virtue, quality of those who govern, lead the country, as well as an achievable plan and method, ideology, to which govern elite adhere.

Transferred to this paper's terminology, political elite is the one who makes decisions regarding all citizens of Serbia, and it must be the elite, the best, so that those decisions are fruitful for all. Governing the state is by itself, a complicated task. Leading a country which, from a lower level of liberalism and capitalism has to overgrow to a higher one, into liberal democracy, is even more complex, and in the case of Serbia, due to particular external and internal issues, exercising power is demanding in particular.

Hence, the political elite has a liberal constitutional base according to which it makes decisions and undertakes power measures, but on the other hand, it has liberally undeveloped society, without authority of institutions, and based on various criteria degraded citizen. That gap between proscribed and realized liberalism and democracy, political elite attempts to overcome by populism. But in the long run, populism politics is not the road to the liberal democracy and the achievement of freedom and equality of all.

Key words: elite, populism, constitution, democracy, freedom, equality.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, С., Јовановић, М., Маринковић, Д., Србија између популизма и демократије - политички процеси у Србији 1990-1993, Београд 1993.
 Жубринић, Д., *Марксизам и теорије елита*, Загреб 1975.
 Лаш, К., *Побуна елита и издаја демократије*, Нови Сад 1996.
 Марковић, Д. Ж., „Планетарне тенденције демократизације“, *Српска политичка мисао* 4/2009.

- Маса у социолошкој теорији (редактор М. Станковић), Београд: Филозофски факултет – Институт за социолошка истраживања, 1977.
- Матић, М., *О српском политичком обрасцу*, Београд 2000.
- Матић, М., *Либерализам, популизам, демократија*, Београд 2002.
- Милс, Р., *Елита власти*, Београд 1998.
- Pareto, V., *Sociological Writings*, New York 1966.
- Parry, G., *Political Elites*, London 1970.
- Стојановић, Ђ., Гавриловић, Д., „Од модерне парадигме вођства ка пост-модерној парадигми вођства“, *Српска политичка мисао* 1/2011
- Суботић, Д., „Корпоративни односи с јавношћу у институцијама (нео)либералне и социјалне државе“, *Српска политичка мисао* 3/2010.
- Трговчевић, Љ., *Планирана елита*, Београд 2003.
- Шумпетер, Ј., *Капитализам, социјализам и демократија*, Београд 1960.
- Cambridge Dictionary Online: Free English Dictionary.*
- Декларација о независности од 1776.
- Декларација о правима човека и грађанина од 1789.
- Лист Самоуправа од 8. јануара 1881.
- Радикалски устав од 1888.
- Устав Србије од 1990.
- Устав Србије од 2006.

Resume

The discrepancy between part of the constitutional norms and reality in Serbia is still quite large. Therefore, it cannot be assessed that the Constitution, as a whole, by its content, is entirely appropriate for the time Serbia is passing through. It is a liberal legal model towards which the state needs to go, both in terms of constitutional guarantees and protection of human rights and freedoms, and in terms of the provisions on judicial independence, on the limitations of government's powers by the civil rights to the local self-government, etc. However, this model has not yet been reached in practice in Serbia.

The populism of the political elites remains the obstacle for a complete fulfillment of the Constitution. If a measure of populism remains the personalization of the government so that the first in the political elite is glorified, and not the constitutional institutions' construction and fortification, or if the voting right is only a summation of the votes for staying on or taking over power (with latter summing up of the deputy mandates and at the end, distribution of ministerial functions), and not a citizen's right of vote based on the proposed election program which is inextricably linked to the political responsibility, then the populism is in collision with the fulfillment of the Constitution. Since the ideology of the Constitution is liberal and democratic, it will not

be fulfilled either, and along that neither the ultimate goal – the state of liberal democracy.

Nonfulfillment of the Constitution abridged to the level of an ordinary person, for whom the elite advocated so much in a populist manner, means the failure to perform the initial constitutional principles of *freedom* and *equality* and the return to the beginnings of the capitalism, striped down, wild one. Regardless of these two principles being contradictory to a certain extent, their coexistence in a liberal democracy is possible and indispensable. It is necessary to find the extent of equality which does not spoil freedom and vice versa, and that is the same extent of the Constitution and reality relationship. The Constitution does not lead, but it allows development, thus maintaining step with reality. If it is a step forward, not a step in place, then there is no survival of the populism “facade and cosmetics”.

Unreadiness of the contemporary Serbian society for the liberal constitution has led to the spoilage of the political elite by the populism. Even after twenty years of learning liberalism, the spirit of liberal constitution still remains in society something abstract, invisible within the institutions and behavior of the political elite. In order to change this, the political elite alone must improve, become the real elite. This will be achieved by replacing short-ranged populist measures and goals with the real construction and enhancement of the institutions and values carrying progress. Then the conditions for the exact degree of freedom and equality of all citizens are fulfilled, and the Constitution ends being unrealized, semantic.

* Овај рад је примљен 29. јуна 2011. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 5. августа 2011. године.